
JOGTÖRTÉNET

Halálbüntetés az ókorban – időszerű tanulságokkal

Eva Cantarella, a Milánói Egyetem volt jogtörténeti oktatója *Kivégzések. A halálbüntetések eredete és funkciói az ókori Görögországban és Rómában. (Supplizi capitali. Origine e funzioni delle pene di morte in Grecia e in Roma)* című monográfiája „új, átdolgozott kiadásban” (a fűlszöveg szerint „teljesen megújított változatban”) látott napvilágot. Az újbóli (és felújított) publikálást nem csak az tette indokolttá, hogy „mindmáig ez az egyetlen könyv, amely megkísérli a maga teljességében feltárni a kivégzések rendszerét kialakulásuk idején Görögországban és Rómában” (10.). A mű „régészkedését” különösen modernné teszik aktuális tanulságai, melyeket egy több mint negyven oldalas bevezető tanulmány, megannyi kitekintés a jelenkorra és egy „Zárómegjegyzések” című fejezet emel ki, valamint a következő befejező mondat: „A múltból való elmélkedés nélkülözhetetlen feltétele annak, hogy megértsük a jelent, eligazodjunk benne és hogy megtervezhessük a jövőt.” (334.) A klasszikus szépirodalom alapos ismeretén és a történelmi-jogtörténeti-filológiai szakirodalom bőséges felhasználásán alapuló, a korábbi „történetírásban elhanyagolt” (10.) kérdésnek szentelt eredeti értekezés sajátossága, hogy minduntalan figyelmeztet a távoli és gyakran mitikus kódbe borult múlt és napjaink (fekete) krónika-tényei néha rejtett és ismeretlen, olykor azonban szembetűnően egyértelmű kapcsolataira, „rokonságaira”.

Ilyen rögtön a halálbüntetés eredendően, alapvetően és megváltoztathatatlanul bosszúálló, megtorló jellege. Az ősközösségi társadalmak egyénicsaládi vérbosszúú után bizonyos értelemben előrelépést jelentett az állami „kapitális büntetés” bevezetése, mely az önbíráskodás anarchiájának helyébe a külső „ítélkező szervek” (102.) mindenképpen elfogulatlanabb, igazságosabb „ellenőrzött” és „szabályozott bosszúját” (311–312.) állította. Másfelől azonban a halálbüntetés intézményesítése, az abolíciós mozgalom atyjának, Cesare Beccariának, az olasz felvilágosodás leghíresebb és legegységesebb kisugárzása értekezése, *A bűnökről és a büntetésekről* szerzőjének (16., 31., 32.) örökérvényű szavait idézve, „törvényes ember-

ölés” volt (és maradt mindmáig számos, bár egyre kevesebb országban), vagyis az emberélet szentségének éppenséggel nem a védelmezését, de a megsértését példázó és tanító „nyilvános gyilkosság”. (Vö. Madarász Imre: *A jogreformer és a „Fények” filozófusai. A felvilágosodás állambölcseletének hatása Beccaria A bűnökről és a büntetésekről című értekezésére* in Madarász Imre: *A legfényesebb századforduló. Tanulmányok a XVIII–XIX. század olasz irodalmáról*, Hungarovox, Budapest, 2009, 23–80.) A tudós szerző különösen aggasztónak tartja, hogy az USA államainak többségében a halálbüntetést lényegében ugyanazon érveléssel próbálják igazolni, mint két-három évezreddel ezelőtt az ókorban: a büntettek áldozatait, azok családtagjait és a „többségi társadalom” (27.) bosszúvágyával, amelyet elegánsabban „fájdalomenyhítésnek” is neveznek (38–50.). Ez a modern büntetőjog beccarianus alapelveivel szögesen ellentétes felfogás „legitimálja” az Egyesült Államokban a kivégzések (korlátozott) nyilvánosságát is, vagyis azt, hogy a gyilkosok villamosszékekben, méreginjekcióval és egyéb módszerekkel történő kivégzését az általuk megölt emberek hozzátartozói végignézhetik, ettől remélve – rendszerint hiába – szenvedéseik csökkenését (49–50.). „A bosszú – írja Cantarella – ismét olyan motivációja lett a kivégzéseknek, melyet nem csak hogy nem szégyen kimondani, de amelynek egyenesen elvi igazolását igyekeznek kidolgozni.” (50.)

A milánói jogtörténész (Beccaria honfi- és eszmetársa) rámutat ugyanakkor a különbségekre is az ókori és a mai halálbüntetések között. Az antik kivégzések „nyugtalanító” s az „érthetetlenlenség” változatos és „titokzatos” kegyetlenségeit nem csupán a „szadizmus” motiválta (143–144.). Embertelen, irgalmatlan és mai ésszel sokszor felfoghatatlan „logikájuk” az olasz irodalomban járatos olvasót a dantei *Pokol* „contrapasso”-elvére emlékezteti: a bűnök és büntetések közti „megfelelés” teóriájára. Cantarella „megfejt” olyan iszonyatos és képtelen rituálék indokát, amilyen például az apagyilkosok „zsákos büntetése” volt a római birodalomban („az apagyilkos bestiáriuma”): hogy az apját megölő gonosztevőt miért éppen „egy kutyával, egy kakassal, egy viperával és egy majommal együtt kötözték zsákba és vetették tengerbe vagy közeli folyóba” (266–286.). Megtudjuk, hogyan őrződtek meg a görögöknél és a rómaiaknál a megkövezés „nem intézményes” aktusában „az ösztönös típusú kollektív bosszúállás” ősi hagyományai, keveredve a vallási „vezeklés, engesztelés rítusával” (105–116., vö. 316–319.). Fény vetül – baljós fénysugár – a „római keresztre feszítés” sokat vitatott végrehajtásának borzasztó részleteire, különös tekintettel a fa szimbolikájára és a szögek funkciójára (203–215., vö. Sály Pál: *Keresztre feszítés az ókorban*, Szent István Társulat, Budapest, 2004). Megismerked-

hetünk olyan jellegzetesen középkori kivégzésnek ókori (római) eredetével, aminő például a máglyahalál volt (233–245.).

Az érdemes műnek akad azért vitatható fejezete is. „Odüsszeusz kecskepásztorának” az *Odüsszeia* huszonkettedik énekében leírt szörnyűséges agyonkínzását alighanem „enyhítve” értelmezi (66–69.), azt állítván, hogy „a csonkításokat Melantheusznak nem eleven testén, hanem holttetemén hajtják végre” (68.): nos, a homéroszi szöveg ennek ellenkezőjét tanúsítja.

Eva Cantarella a történelem-, az irodalom- és a jogtudomány, a filológia, a mitológia, az etnográfia és a szimbólumértelmezés eredményeit ötvözi újszerű szintézisben, az említett tudományok művelőinek valóságos kincsesházát, a művelődni vágyó „laikus” olvasóközönségnek pedig borzongatóan izgalmas és felvilágosító olvasmányt kínálva – humanista üzenettel.

Eva Cantarella: *Supplizi capitali. Origine e funzioni delle pene di morte in Grecia e in Roma.* (Kivégzések. A halálbünetések eredete és funkciói az ókori Görögországban és Rómában), Nuova edizione rivista, Feltrinelli, Milano, 2011, 431.

Madarász Imre